

A nemzeti kisebbségek kollektív és individuális jogai az európai charták fényében

SZALMA JÓZSEF¹

Apropó: Várady Tibor akadémikus 85. születésnapja alkalmából, tudományos, társadalmi, kulturális, szépirodalmi, egyetemi oktatói és a délvidéki magyar nemzeti kisebbség támogatását illető munkássága és tevékenysége iránti nagyrabecsülésem és régi barátságunk jeléül. „Jobb száz évig tágyalni, mint egy napig háborúzni” – nyilatkoztad a tragikus délszláv háborúk idején. Akkor is és ma, más körülményekre vonatkoztatva is egyetértettem, egyetértek Veled. Annál inkább, mert mindannyiszor megmutatkozott, hogy a háború megghiúsítja mind a köz-, mind a magánjog által egyaránt oltalmazott alapvető emberi jogoknak – az élethez, a testi épséghez, az egészséghez, a szabadsághoz, az emberi méltósághoz és a lelkiismereti szabadsághoz való jogosultságok – érvényesülését.

E tanulmány az immár majd harminc éve hatályban levő európai kisebbségjogi charták (a nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény és a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartája) normatív jelentéstartalmát, jogi természetét, megvalósításának módját vizsgálja az Emberi Jogok Európai Egyezménye fényében. Érinti a kisebbségvédelmi charták Magyarországgal szomszédos országokban megtörtént ratifikációs implementációját és a magyar nemzeti közösségek jogállására gyakorolt hatását, a közösségi és egyéni jogosultságok megvalósítását. E chartáknak az illető országokban való implementációja a kisebbségi jogok érvényesítése tekintetében, tendenciálisan személve előrehaladást mutat, igaz, az alkalmazás terén időnként meglepő megtorpanásokat is. Előfordult már többször is a múlt században, hogy a magyar nemzeti kisebbségek a hídszerep helyett túszává váltak annak az úgynevezett utódországnak, amelyben történelmileg meghatározottan élnek. Ennek egyik példája a kisebbségi lakossági arányszám-kényszerű megváltoztatása. A nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény kifejezetten tiltja a nemzeti kisebbségek által hagyományosan lakott régiókban a korábbi lakossági összetétel arányának államhatalmi úton történő megváltoztatását, amire azonban az egyezmény hatálybalépése előtt, de utána is, sajnos, sor került. Ezért evidens, hogy az európai

1 Egyetemi tanár, az MTA doktora, a Miskolci Egyetem tiszteletbeli doktora, a Belgrádi Egyetem Jogtudományi Karának magisztere és doktora, a budapesti Károli Gáspár Református Egyetem Jogtudományi Kara Polgári Jogi Tanszékének professzora (emeritus), korábban az Újvidéki Egyetem Jogi Kara Polgári Jogi Tanszékének rendes egyetemi tanára, a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémia rendes tagja.

nemzeti kisebbségek, így az országhatáron túli magyar nemzeti kisebbségek jogainak érvényesítése, az érintettek mellett, nemcsak Magyarországnak, azaz az anyaországnak, hanem az EU-nak, nemkülönben az adott nemzetállamoknak jó esetben jótékonyan koordinálható, odafigyelést igénylő érdeke is. Ezt megerősíti Magyarország Alaptörvénye az Alapvetés D) cikkében, amelynek értelmében Magyarország az egységes magyar nemzet összetartozását szem előtt tartva felelősséget vállal a határain kívül élő magyarok sorsáért.

Kulcsszavak: keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről, regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartája, a nemzeti kisebbségek anyanyelvű oktatási, tájékoztatási jogai, a nemzeti kisebbségek kulturális jogai, a kapcsolattartás joga az anyaországgal, saját egyesületek létrehozásához való jog, hivatalos nyelvhasználati jog, országos és helyi önkormányzati jog

Collective and Individual Rights of National Minorities in the Light of European Charters

This study examines the normative content, legal nature and implementation of the European charters for the protection of minorities (the Charter for the Protection of National Minorities and Regional and Minority Languages), which have been in force for almost twenty years, in the light of the European Charter of Human Rights. It concerns the ratification and implementation of the Charters in the countries neighbouring Hungary and their impact on the legal status of Hungarian national minority communities and the enforcement of their collective and individual rights. The implementation of these Charters in the countries concerned shows, in a tendential manner, progress in terms of the enforcement of minority rights, although there are sometimes surprising setbacks. It has happened several times in the last century that Hungarian national minorities, instead of playing a bridge role, have become hostages of the so-called successor country in which they live historically. One example of this is the change of the minority population ratio. The Framework Convention for the Protection of National Minorities expressly prohibits the state authority from changing the previous population ratio in regions traditionally inhabited by national minorities, which, unfortunately, has happened before and after the entry into force of the Convention. Therefore, it is evident that the enforcement of the rights of national minorities in Europe, including Hungarian national minorities beyond the country's borders, is not only in the beneficially coordinated interests of those concerned, but also of Hungary, i.e. the kin-state, but also of the EU, and in some cases of the respective nation-states. This is confirmed by the Fundamental Law of Hungary (Fundamentals, Article D), according to which Hungary, keeping in mind the unity of the unified Hungarian nation, bears responsibility for the fate of Hungarians living outside its borders.

Keywords: Framework Convention for the Protection of National Minorities, European Charter for Regional or Minority Languages, rights of national minorities to education and information in their mother tongue, cultural rights of national minorities, right to maintain contact with the kin state, right to establish their own associations, right to official of languages, right to local self-government

Bevezető: A kisebbségoltalom normatív modelljeiről

A kisebbségoltalom normatív modelljei és alkalmazásuk más tudományágak mellett régtől foglalkoztatják az alkotmányjogot,² a jog- és alkotmánytörténetet,³ a jogtörténeti és tételes jogi összehasonlító tudományt,⁴ a nemzetközi jogot,⁵ nemkülönben a politológiát.⁶ A határon túli magyar nemzeti kisebbség fogalma, jogai oltalmának szükségessége az oktrojált, méltánytalan trianoni döntés után alakult ki. Attól kezdve, hogy ez a döntés a történelmi Magyarország kétharmadát lecsatolta, az ott élő magyarok sorsát a szomszédos úgynevezett „utódállamokra” vagy területnyertesekre bízta, amelyek sajnos egyenként is közismerten gyakorta alkalmaztak diszkriminációs intézkedéseket (kitelepítés, betelepítés, lakosságcsere, gazdasági, kulturális ellehetetlenítés és korlátozás, vagy előfordultak ennél sokkal súlyosabb, semmivel sem indokolható, az ártatlan lakosság tömegeit sújtó „megtorló intézkedések”). Történt ez nemcsak a 20. század második évtizedében, azaz az első világháború vége felé és utána, hanem a második világháború után is, a 20. század második felében, annak ellenére, hogy ekkortól időközben létrejöttek az emberi jogokról és a diszkriminációtilalomról szóló egyezmények az ENSZ égisze alatt, valamint Európában is.

A második világháború után a kisebbségvédelem hatékonysága tekintetében különböző doktrínák, álláspontok jutottak kifejezésre.

Az *első csoportba* tartoznak azok az álláspontok, elméletek, amelyek a *normatív hatáskör* eredményesség szerinti megítélését illetően vagy a nemzetközi, vagy a nemzeti jogot helyezik előtérbe. Az előbbi abból indul ki, hogy a nemzeti kisebbség jogai elsősorban a *nemzetközi jog* szabályozási tárgyai kell hogy legyenek, mivel a kisebbség leginkább ezen a szabályozási szinten nyerheti el az őt megillető fokozott oltalmat, beleértve a *szubszidiaritást*,⁷ azaz a nemzetközi fórumokhoz való fordulás lehetőségét.

2 Lásd TRÓCSÁNYI–SCHANDA–CSINK 2019; TRÓCSÁNYI 2017: 99–102.

3 Lásd MEZEY–GOSZTONYI 2020: 326–328, nemzetiségi jogok a kiegyezés után.

4 Lásd SZAKÁCS 2017.

5 KOVÁCS 1996; SZALAYNÉ SÁNDOR 2003; RAISZ 2021.

6 Lásd DEÁK 2018.

7 A 2007. évi lisszaboni szerződés szabályozza a döntéshozatal regionális és helyi dimenzióit. Az Európai Parlament 2021. június 24-i állásfoglalása szerint figyelemmel kell lenni az uniós szabályozás célravezetőségére, beleértve a szubszidiaritást és az arányosságot (Az európai uniós

A másik modell inkább a belső, *nemzeti törvényhozást* tartja helyesnek és jónak, előnyösnek, különösen akkor, ha az adott országban nincsenek hátrányos intézkedések, vagy pedig azért, hogy ilyen intézkedések megelőzését szolgálják. Ez az álláspont a nemzeti törvényhozási hatáskört azért tartja eredményesebbnek, mert szerinte amennyiben a kisebbségi jogokat az az ország szabályozza, amelyben a kisebbség él, tiszteletben tartva a nemzetközi sztenderdeket, akkor rendelkezik azokkal az eszközökkel, amelyek a belső jog által előírányzott jogosultságok megvalósítását vagy bírói, vagy közigazgatási úton szavatolni tudják. A harmadik álláspont szerint a kisebbségi jogok, mivel a *természetes és emberi jogok körébe tartoznak*, mintegy ezek folytatásaként, *egyaránt tárgyai a nemzetközi (univerzális, multilaterális és bilaterális) és a belső jognak*. Ha a belső jog szerinti szabályozást vagy jogalkalmazást szemmel látható hátrányos megkülönböztetés kíséri, marad a szubszidiaritás értelmében a nemzetközi jog által szavatolt jogosultságoknak például az Emberi Jogok Európai Bírósága révén történő érvényesítése.

Különböző álláspontok alakultak ki a nemzeti kisebbségek és kisebbségi népcsoportok *jogainak körét és típusát* illetően. Az egyéni és kollektív kisebbségi jogosultságok körét egyfelől a kisebbséget védő *tilalmak*, másfelől a kisebbség javára szolgáló sajátos *jogosultságok* képezik. A legfőbb tilalom, amely univerzális (ENSZ) és európai (Magyarország és más európai országok) ratifikációs alapon a nemzeti jog részévé vált, a *diszkriminációtíltalom*. Eszerint tilos a nemzeti vagy nyelvi kisebbséghez tartozás alapján a kisebbség egyéneit vagy közösségét hátrányos megkülönböztetésben részesíteni. Fontos tétel az, hogy a Nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény tiltja a nemzeti kisebbségek által hagyományosan lakott területek korábbi *etnikai összetételének* szándékos, állami beavatkozással történő megváltoztatását jogaik csorbításának célzatával. Ezt a tilalmat sajnos az úgynevezett utódállamok gyakorta megszegték, azaz akár autoritárius „fázisaikban”, akár bizonyos esetekben később sem tartották tiszteletben.⁸ Annak alapján, hogy a „*cuius regio, eius religio*” elvét tévesen értelmezték, megkerülték a nemzetközi jog tilalmait (*agere in fraudem legis*). Az európai jog *pozitív tartalmú kisebbségi jogosultságokat* is előírányoz, ilyen a *többség és a kisebbség tagjainak jog előtti egyenlősége*. Ilyen továbbá a *kultúra, a nyelv, a hagyományok* ápolásának joga; a *kulturális örökség* megőrzéséhez való jog, az *anyanyelvű oktatáshoz és képzéshez* való jog, lehetőleg minden szinten; vagy a kisebbség által lakott régiókban a *hivatalos nyelvhasználathoz*; a hagyományos *helységnévhez és topográfiai elnevezéshez* való jog; nemkülönben a zavartalan *határon átvélő kapcsolattartási jog*. De ilyen az *anyanyelvű köztájékoztatáshoz* való jog is. Az általá-

szabályozás célravezetősége, szubszidiaritása és arányossága – jelentés a jogalkotás minőségének javításáról a 2017., 2018. és 2019. év vonatkozásában” (2020/2262(INI)). Az Európai Unióról szóló szerződés 5. cikkének 3. bekezdése határozza meg a szubszidiaritás elvét. E jogszabály célja annak biztosítása, hogy a döntések a *polgárokhoz legközelebb eső szinten szülessenek meg*.

8 Lásd például Romániában a 2019. június 6-án megtörtént, román szélsőségesek által előidézett sajnálatos úzvölgyi feszültséget. E szélsőséges elemek a romániai magyarok teljes lélekszámú kitelepítését követelték.

nos *egyesülési szabadság* keretében ilyen a kisebbségnek saját egyesületek, beleértve a pártok alapításához és a parlamenti képviselőkhöz, valamint országos és helyi önkormányzathoz való joga is (utóbbi benne volt a Nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezményben, de a végleges, hatálybaléptetett változatából kimaradt). Típusaik, azaz gyakorlási módjuk szerint megkülönböztethetők a kollektív és az egyéni kisebbségi jogok. Egyes elméletek *tagadják* a nemzeti kisebbségek *kollektív* jogait, és azon az állásponton vannak, hogy a kisebbségeknek a tipikusan kisebbségi jogok egyénenként járnak, és megvalósításuk is egyéni kezdeményezés alapján történhet meg. A másik álláspont szerint a kisebbségeknek a nemzetközi és a belső törvények alapján járó jogok olyanok, amelyek a kisebbség tagjait nemcsak egyénként illetik meg, hanem az egész *közösséget*, így ezek együttes joggyakorlás (például a békés gyülekezési szabadság keretében), kollektív vagy egyéni kezdeményezés (például alkotmányjogi panasz) útján, akár jogi (bírói) út igénybevételevel is eredményesebben valósíthatók meg. Akik tagadják a kollektív jogokat, elsősorban arra hivatkoznak, hogy a *nemzeti kisebbségeket nem illeti meg az önrendelkezés joga*.⁹ Akik elfogadják a kollektív jogok elméletét, hangsúlyozzák az *önkormányzatiságot*¹⁰ mind helyi, mind országos szinten, azaz a nemzeti kisebbségek által megválasztott országos önkormányzat önálló szabályozási és döntéshozatali hatáskörét, különösképpen a (hivatalos) nyelvhasználat, a kultúra, a köztájékoztatás, az anyanyelvű oktatás és képzés stb. területén – mint ahogyan ezt a magyar Alaptörvény és sarkalatos törvények lehetővé teszik. (Egyéb-ként hasonló a perszonális, országos és helyi autonómia, amelyet a délvidéki magyarok tudományos, társadalmi és kulturális közössége parlamenti képviselő útján, korántsem egyszerű körülmények közepette ért el Szerbiában, azaz a Vajdaságban.)¹¹

Az Európai Unió színterén érvényesülő egyezmények, beleértve a kisebbségi és az *emberi jogi* szabályozást,¹² nemcsak a szabályozást, hanem a *megvalósítást* is egyformán lényegesnek tartják.

A fentebb vázolt normatipológiát szem előtt tartva e tanulmányban a nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezményt, valamint a Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartáját elemezzük, tekintettel alkalmazásuk eredményeire és alkalmazási megtorpanásaikra. A jogirodalom egy része elmarasztaló az érvényesíthetőség „deficitje” miatt, azonban e charták tartalmát illetően az álláspontok elfogadók. A kritikai állásfoglalások egy része nem tartja elegendőnek az egyezmények szükséges mértékű hatását a belső jogra és különösképpen a megvalósításra, más, elfogadó része azonban több pozitívumot látat, mivel a belső jogra mérvado mércéket és nemzeti-

9 Az első világháború utáni wilsoni elvek között szerepelt a népszavazás alapján történő békés önrendelkezési jog is, azonban ezt a trianoni békediktátum elutasította. Kivételt képez Sopron városa és környéke, ahol a lakosság a velencei jegyzőkönyv értelmében népszavazás útján Magyarországhoz került a Pietro Paolo Tomasi della Torretta olasz külügyminiszter közvetítésével 1921. október 11–13. között, Johannes Schober osztrák szövetségi kancellár és Bethlen István magyar miniszterelnök vezetésével létrejött tárgyalás eredményeképpen.

10 Lásd például MÓRÉ 2018: 182–230.

11 Részben hasonlóképpen, mint Dél-Tirolban, lásd például GIESSMANN 2003: 10–17.

12 Lásd HOFFMANN 2004: 3–16.

nemzetközi ellenőrzési mechanizmusokat tartalmaz. A kritikai álláspontot képviselő szerzők tényszerű megállapítása szerint a kisebbség esetlegesen áldozatul, túszaul esett a többségi aktuálpolitikának, a kedvezőtlen, megszorító bánásmódnak. Szerintük a charták nem mutatkoztak kellően hatékonynak a megelőzés és az elhárítás tekintetében.¹³ Ez tette szükségessé a sztenderdek és gyakorlatuk nemzetközi szabályozását, valamint rendszeres monitoringját (figyelemmel kísérését) anélkül, hogy ez sértené a nemzetállamok „szuverenitását”, hiszen ezek az egyezményt önkéntesen elfogadták, és ezzel egy időben az egyezmény szövegében előírt nemzetközi, azaz európai monitoringot is. A jogirodalom hangsúlyozza a kisebbségi közösségek hídszerpét, támogatva a kisebbségek jogállására vonatkozó nemzetközi és európai jogszabályok szerinti vagy – jó esetben – az ezeknél jóval kedvezőbb belső törvényhozás és jogalkalmazás lehetőségét.¹⁴

Az európai kisebbségoltalmi charták célja, alanyi és területi hatálya, hatálybaléptetésük módja és jogi természete

Két európai kisebbségoltalmi charta van hatályban, amelyek a nemzeti (1994/1995) és a nyelvi (1995) kisebbségek jogait szabályozzák. E charták *célja* az, hogy fokozott normatív védelmet nyújtsanak egyfelől a nemzeti kisebbségek, másfelől a regionális nyelvi kisebbségek tagjainak és közösségének. Mindkét dokumentum *területi érvénye* kiterjed a maastrichti szerződés értelmében vett *Európai Unió egészére*, azaz teljes jogú tagállamainak, az Európa Tanács országainak, de ezen túlmenően a *chartákhoz csatlakozó államoknak a területére* is.¹⁵ E keretegyezmények közös sajátossága abban nyilvánul meg, hogy nem egyszerre, egy időben, a kihirdetés napját követően lépett hatályba, hanem a kihirdetéstől jóval később, bizonyos számú ország ratifikációja után. Országokénti hatálya azonban az adott állam ratifikációjának időpontjától kezdődően valósul meg.

Jogi természetüknél fogva a charták az Európai Unió, illetve az Európa Tanács tagállamainak *nemzetközi egyezményei*. Valójában azonban ezek az egyezmények az *EU-n is túlmutatnak*, mivel mindkét egyezmény *a csatlakozást nyitva tartja*, és lehetővé teszi, hogy az EU-n, azaz az Európa Tanácson kívüli országok is aláírják, amire időközben a hatálybalépésük óta sor került. Eredetileg mindkettő *ajánlásokat* tartalmaz, de a minimumok tekintetében *kötelezettségeket* is.¹⁶

13 Lásd PFEIL 2012: 69–77; 2013a: 1–4; 2013b: 73–77; 2014a: 1–6; 2014b: 167–172; GÁL–DAVYTH 2010: 236–250.

14 Lásd például REIMANN 2004: 69–83.

15 Lásd a nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény 27. cikkét, amely előírja, hogy a keretegyezmény az Európa Tanács tagállamai részére áll nyitva aláírásra, de a Miniszteri Bizottság által erre felhívott bármely más állam is aláírhatja.

16 Lásd KOVÁCS 2000a: 21–32, 2000b: 75–87; 2000c: 89–94; 2000d: 95–103; 2000e: 104–112; 2000f: 113–130; 2000g: 157–168; 2000h: 185–199.

Habár ezek a charták elsősorban multilaterális nemzetközi egyezmények, az európai közösségi normatív hatáskörben (*fr.: aquis communautaire*) levő, mintegy az *irányelvi joghoz*, tehát a belső *jogharmonizációt* szolgáló és elősegítő normatípushoz hasonlíthatók. Az egyes chartákban előírányzott jogosultságok biztosítása céljából irányelveket, kereteket, minimális elvárásokat szabnak meg a nemzeti törvényhozások számára, továbbá azokat a módozatokat, amelyek ezek betartását szolgálják (monitoring, európai bírói út).

Ilyen értelemben mindkét keretegyezmény eredetileg az úgynevezett „*soft law*” körébe tartozott. Ami azt jelenti, hogy az egyezmények által előírányzott „minimálsztenderdeket” betartva, a belső (nemzeti) törvényhozás, különös tekintettel a *multilaterális és bilaterális egyezményekre*, ezeknél *magasabb mércéket* is előírányozhat. A sztenderdek vagy ezeken felüli jogok elérésére irányult a Magyarországgal szomszédos országokban a magyar nemzeti közösségek *parlamenti képvisellete*, törekedve a belső szabályozás harmonizálására és a betartás igénylésére.

Habár nem kifejezetten, de tartalmuk alapján, *perszonális hatály* szerint az egyik keretegyezmény a *nemzeti kisebbségekre*, a másik a *kisebbségi népcsoportokra* vonatkozik. Noha a nemzeti kisebbségvédelmi keretegyezmény nem határozta meg a nemzeti kisebbségek fogalmát, a vonatkozó doktrína azt tartja, hogy az első, a nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény szabályai azon kisebbségek jogaira vonatkozik, amelyek (jelenlegi) országukban, ennek egy régiójában számszerű kisebbségben élnek, de településeik határosak a nyelvükkel azonos anyaországgal, és amelyek az adott területen hagyományosan élnek (m.: nemzeti kisebbségek; n.: nationale Minderheiten; fr.: minorité nationale). A második, a regionális vagy kisebbségi nyelvek chartája pedig azokra a nyelvi, etnikai, vallási vagy más kisebbségekre, azaz közösségekre vonatkozik, amelyeknek települései közvetlenül nem határosak a velük azonos nemzetiségű, lakosságú országokkal (m.: népcsoportok; n.: Volksgruppen).¹⁷

Mindkét egyezmény *kerüli a kollektív jogok közvetlen elismerését*, inkább a nemzeti kisebbségek és népcsoportok tagjainak egyéni jogairól szól. Noha bizonyos értelemben mindkettő árnyalatban különböző módon és feltételek szerint, valójában olyan *kollektívnek* minősíthető, közösségi úton közvetített vagy egyénileg érvényesíthető jogosultságokat tartalmaz, amelyek nemcsak a közösség egyéneit, hanem annak egészét is megilletik. Ilyenek például az anyanyelvű oktatáshoz való jog, a kisebbségi közösségek közéleti nyelvhasználata, a településeik elnevezéséhez való jog, az anyanyelvű köztájékoztási jog, az anyaországgal való kapcsolattartási jog. Vannak olyan kollektívnek minősíthető jogosultságok is, amelyek a nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény értelmében *csak a nemzeti kisebbségekhez* fűződnek, ilyen például az általuk lakott területek, települések, régiók *korábbi etnikai összetételének szándékos megváltoztatására irányuló intézkedések tilalma*. A kifejezetten *egyéni* kisebbségi jogosultsághoz való jognak minősíthető például a névviselési jog, amely az adott kisebbség nyelvének írásmódjához igazodik.

¹⁷ Lásd például PAN–PFEIL 2000.

A charták által előírányzott különleges kisebbségi jogosultságokat a vonatkozó szakirodalom az *alapvető, azaz az emberi jogok „új generációjának”* tartja. Az *alapjogok* olyan jogosultságok, amelyeket az alaptörvény (n.: Grundgesetz; fr.: constitution) szab meg, amelyek mindenkinek, minden természetes személynek születésétől kezdve járnak, és amelyeket a törvény csak az alaptörvényben előírt kivételes esetekben korlátozhat. Az *emberi jogok* is, mint az emberi méltósághoz fűződő úgynevezett természetes jogok, mindenkinek születésétől kezdve járó jogosultságok, amelyek a nemzetközi jogi jogszabályokon, ratifikációjukkal pedig a nemzeti jogon nyugszanak. Az alapjogokhoz és egyúttal az emberi jogokhoz tartoznak többek között az *élethez, az egészséghez, a testi épséghez és a szabadsághoz* való jogosultságok. Ezek a *természetjogi doktrínából* fakadnak, és egyaránt részesülnek köz- és magánjogi oltalomban. Az alapjogok közé tartoznak a „tiszta” közjogi jellegű, részben egyedinek, részben kollektívnek tekinthető jogosultságok is (például az egyenlő aktív és passzív választói jog, a kisebbség tagjainak és a többség tagjainak a törvény előtti egyenlőséghez való joga).

Az alapvető emberi jogok (Nizza, 2001) körében az *emberi méltóság* mellett és ennek alátámasztásául fontos helyet foglal el a *diszkriminációtíltalom*, amely külön nevesítve a (nemzeti) kisebbséghez tartozó egyének vagy közösségek hátrányos megkülönböztetésének tilalmát is magában foglalja, amit megerősít a kisebbségeknek a többséggel egyenrangú *törvény előtti jogegyenlőségre* való joga. Maga az EU működéséről szóló szerződés tiltja az EU területén az *állampolgárság* szerinti bármilyen hátrányos megkülönböztetést.¹⁸ Az alábbiakban közelebbről vizsgáljuk a két kisebbségi keretegyezményt az emberi jogi összefüggések fényében.

A nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény implementációs hatálybalépéséről, normatív előzményeiről és tartalmáról

Meghozatala (közvetétele), az európai országok ratifikációja alapján történő hatálybaléptetése, a magyar szabályozás (implementáció) és az európai normatív előzmények

A nemzeti kisebbségek védelméről szóló európai keretegyezmény (Council of Europe, Conseil de l'Europe: Framework Convention for the Protection of National Minorities

18 Lásd az *Európai Unió működéséről szóló szerződés* egységes szerkezetbe foglalt változatának 18. cikkét (azaz az Európai Közösséget létrehozó szerződés korábbi 12. cikkét). Az EKSZ korábbi 17. cikke és az EUMSZ 18. cikke előírja, hogy létrejön az *uniós polgárság*. Az uniós polgárokat megilletik a szerződések által rájuk ruházott jogok, és terhelik őket az azokban előírt kötelezettségek, továbbá jogosultak a tagállamok területén szabadon mozogni és tartózkodni, választásra jogosultak és választhatók a lakóhelyük szerinti tagállam európai parlamenti és helyhatósági választásain, jogosultak bármely tagállam diplomáciai vagy konzuli hatóságainak védelmét igénybe venni, továbbá petíciót benyújtani az Európai Parlamenthez, az európai ombudsmanhoz folyamodni, valamint arra, hogy a szerződések valamelyik nyelvén az Unió bármely intézményéhez vagy tanácsadó szervéhez folyamodjanak és ugyanazon a nyelven választ kapjanak.

– Convention-cadre pour la protection des minorités nationales – Europäisches Rahmenübereinkommen zum Schutz nationaler Minderheiten)¹⁹ *kihirdetésére* idestova majd harminc évvel ezelőtt, 1995. február 1-jén, Strasbourgban, *hatálybalépésére* pedig csak 1998. február 1-jén került sor, miután a keretegyezményben a hatálybalépés feltételeként előírányzott 30 országon felül több mint 40 ország ratifikálta.²⁰ Többek között előbb Magyarország,²¹ majd később Szerbia²² is. Különös jelentőségű, hogy a keretegyezményt a Magyarországgal szomszédos összes többi ország, ahol a magyar nemzeti kisebbségi közösségek történelmileg feltételezetten élnek, így Ausztria,²³ Szlovénia,²⁴ Horvátország,²⁵ Szlovákia²⁶ és Románia,²⁷ mára (2024) már rendre elfogadta, azaz ratifikálta. Ukrajna a nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezményt, valamint a regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartáját is 1997-ben ratifikálta.²⁸ A Magyarországgal nem szomszédos európai uniós tagországok közül, amelyek ratifikálták a keretegyezményt, további példaként említhető Németország²⁹ és Svájc.³⁰ A *koppenhágai folyamat* (1990–1993, 1990. június 29-i koppenhágai dokumentum) jelentősen hozzájárult e keretegyezmény elfogadásához és alkalmazásához. Ezen egyezmény elfogadása és betartása annak idején egyik fontos feltételévé, mércéjévé vált az uniós bővítésnek, beleértve az akkoriban tagjelölt közép-európai országok, így Magyarország felvételét is.

Ekkoriban, azaz a rendszerváltás után *Magyarországon számos példaértékű törvény* jött létre, amely a Magyarországon élő kisebbségek egyénei és közösségei számára a helyi és országos önkormányzathoz, továbbá nyelvük, szokásaik és kultúrájuk megőrzése céljából megfelelő intézmények alapításához való jogot szavatolta és szavatolja.³¹ Ennek fényében a hatályos magyar *Alaptörvény* (2012)³² előírja, hogy a Magyarországon élő *nemzetiségek államalkotó tényezők*. Joguk van az anyanyelv-használathoz, a saját nyelven való egyéni és közösségi névhasználathoz, kultúrájuk

19 Lásd Európa Tanács: Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről. Európai szerződések, ETS No. 157. Strasbourg, 1995. február 1. A továbbiakban: KENK.

20 Lásd az egyezményhez csatlakozott államok aktuális adatait, azaz azon államok sorát, amelyek elfogadták az egyezmény implementációját: www.coe.int/en/web/minorities/etats-partie

21 A keretegyezményt Magyarország 1995. szeptember 25-én írta alá, és 1998. február 1-jén lépett hatályba.

22 Szerbia a keretegyezményt 2001. május 1-jén írta alá, s itt a hatálybalépésre 2001. szeptember 1-jén került sor.

23 Ausztria aláírásának időpontja: 1998. március 31., a hatálybalépés időpontja pedig 1998. július 1.

24 Szlovénia aláírásának időpontja: 1998. március 24., a hatálybalépése: 1998. július 1.

25 Horvátországban az aláírásra 1997. október 11-én, a hatálybalépésre pedig 1998. február 1-jén került sor.

26 Szlovákiában az aláírásra 1995. szeptember 1-jén került sor, és 1998. július 1-jén lépett hatályba.

27 Romániában az aláírásra 1995. május 11-én, a hatálybalépésre pedig 1998. február 1-jén került sor.

28 Lásd CSERNICKSKÓ–MELNYIK 2007: 120–148; BEREGSZÁSZI–CSERNICKSKÓ–OROSZ 2001.

29 A keretegyezményt az NSZK szövetségi parlamentje (Bundestag) 1998. szeptember 21-én ratifikálta.

30 Svájcban a keretegyezmény aláírására 1995. február 1-jén, ratifikálására 1998. október 21-én, hatálybalépésére pedig 1999. február 1-jén került sor.

31 Lásd a CLXXIX. évi törvényt a nemzetiségek jogairól, például SZABÓ 2014: 219–231.

32 Lásd Magyarország Alaptörvénye, KRE ÁJK, Werbőczy-sorozat, Patrocínium, Budapest, 2023.

ápolásához és az anyanyelvű oktatáshoz, továbbá a helyi és országos önkormányzatok létrehozásához.³³ Idetartozik a 2011. évi törvény a *nemzetiségek jogairól*, amely a nemzetiségi közügy keretében támogatja a törvényben biztosított egyéni és közösségi jogok érvényesülését, a közhatalmat gyakorló állami és önkormányzati szervezetben, továbbá a nemzetiségi önkormányzati szervezetben való nemzetiségi képviselőket és mindezek szervezeti, személyi és anyagi feltételeinek biztosítását, a nemzetiségi önkormányzatot, a nemzetiségi köznevelési intézményeket, a nemzetiségi kulturális autonómiát, a nemzetiségi kulturális intézményeket, a nemzetiségi feladatot ellátó tudományos intézményeket, a nemzetiség szellemi és vallási örökségét, a nemzetiség épített és tárgyi örökségét, a nemzetiség nyelvén történő tájékoztatást, a nemzetiségi egyesületeket.³⁴ Példaértékű a hatályos magyar Alaptörvény D) cikke, amely szerint „Magyarország az *egységes magyar nemzet összetartozását* szem előtt tartva *felelősséget visel* a határain kívül élő magyarok sorsáért, elősegíti közösségeik fennmaradását és fejlődését, támogatja magyarságuk megőrzésére irányuló törekvéseiket, egyéni és közösségi jogaik érvényesítését, közösségi önkormányzataik létrehozását, a szülőföldön való boldogulásukat, valamint előmozdítja együttműködésüket egymással és Magyarországgal.”³⁵ A csatlakozási folyamat során hozta meg az Országgyűlés a rendkívül jelentős, *szomszédos államokban élő magyarokról szóló törvényt*, amely előírja a környező országok számára a határon kívül élő magyarokért viselt felelősség érvényesítésének érdekében a Magyarországgal való sokoldalú kapcsolataik ápolását és fejlesztésének előmozdítását.³⁶ A törvény szabályozza a törvény hatálya alá tartozó személyek által igénybe vehető kedvezményeket és támogatásokat a művelődés, a kultúra és a tudomány területén, a pedagógusok és az oktatók támogatását, az állami kitüntetések és ösztöndíjak odaítélését, a határon túli kihelyezett képzést és a munkavállalást. Nemkülönböztetve rendkívüli jelentőséggel bír az *állampolgársági törvény* (1993), amelynek a csatlakozás utáni módosításai (2010) immáron könnyített módon lehetővé tették a külföldi magyarok számára a magyar állampolgárság megszerzését születés, kérelem vagy honosítás alapján, egyébként teljesen összhangban az egyes európai országok (például Németország, Franciaország stb.) más országokkal kötött bilaterális szabályozásával.³⁷

Az európai kisebbségvédelmi keretegyzmények szoros kapcsolatban állnak az *Európai Unióról szóló szerződéssel* és az *Európai Unió működéséről szóló szerződéssel*,

33 Lásd Magyarország Alaptörvénye, Patrocínium, Budapest, 2023, XXIX. cikk, (1), (2) bekezdés.

34 Lásd a 2011. évi CLXXIX. törvényt a nemzetiségek jogairól, például SZABÓ 2014, a 2–9. §-okat az alapvető kisebbségi jogokról és ezek értelmezéséről szóló rendelkezéseket, továbbá az egyéni nemzetiségi jogosultságokat (a 11–16. §-ok szerint), valamint a közösségi nemzeti kisebbségi jogosultságokat (17–21. §), nemkülönböztetve a nemzetiségek önkormányzatairól szóló rendelkezéseket (50–52. §).

35 Lásd Magyarország Alaptörvénye, (2023), 8. o.

36 Lásd a 2001. évi LXII. törvényt a szomszédos államokban élő magyarokról.

37 Lásd 1993. évi LV. törvényt a magyar állampolgárságról, például SZABÓ 2014: 7–15. Lásd továbbá a 2010. évi XLIV. törvényt a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról, 1. és 2. §. Lásd például SZALMA 2004: 5–16.

amelyeknek kiemelt alapelvei közé tartoznak (1) a demokrácia; (2) a jogállamiság; (3) az *emberi jogok és alapvető szabadságok* egyetemes és oszthatatlan voltának megerősítése; (4) az *emberi méltóság* tiszteletben tartása, az *egyenlőség* és *szolidaritás* elvei; (5) valamint az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmányában foglalt elvek és a *nemzetközi jog* tiszteletben tartása. (6) Nemkülönben az EU arra törekszik, hogy kapcsolatokat alakítson ki és *partnerségre* lépjen azokkal a harmadik országokkal, valamint azon nemzetközi, regionális vagy univerzális szervezetekkel, amelyek osztoznak vele ezen elvek tekintetében. (7) Az Unió, különösen az ENSZ keretében, elősegíti a közös problémák többoldalú megoldását.³⁸

A koppenhágai folyamat eredményeként 1992 decemberében létrejött a *nemzeti kisebbségi főbiztos* (Hochkommissar für nationale Minderheiten) intézménye hágai székhellyel. Jogalkalmazási szempontból az *Emberi Jogok Európai Bíróságának* (EJEB, Europäische Gerichtshof für Menschenrechte) gyakorlata is figyelmet érdemel, mivel az rendezi az 1950. évi, az Európa Tanácsnak mind a 47 tagja által elfogadott *Emberi jogok európai egyezménye* (Egyezmény az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről) keretében a kisebbségi jogokra vonatkozó (egyéni) jogvitákat is. Ily módon a kisebbségvédelmi keretegyezmény az EU primáris jogforrási körébe került. Ez a rendeltetés napjainkban is érvényes és egyik mérvadó feltétele a nyugat-balkáni országok uniós csatlakozásának. A hatálybaléptetés a keretegyezményhez való csatlakozás útján, belső ratifikáció révén, az előírt minimális számú országban (40) való elfogadás után történt meg, az eredeti ajánlások az elfogadás után kötelezővé váltak. Valójában az illető, a keretegyezményeket elfogadó országokban szankcionálják az abban előírt, önként vállalt kötelezettségek megszegését. Ez azonban nem teljesen, kizárólagosan „nemzeti” jog, a nemzetközi elem megmaradt, mert a csatlakozó államnak az egyezményben előírt kötelezettségek vállalása alapján jelentést kell tennie a kisebbségi jogok érvényesítéséről, és ez iránt az Európa Tanácsnak is joga van érdeklődni. A keretegyezmény alkalmazásának *ellenőrzése* a *Miniszteri Bizottság* hatáskörébe tartozik. Minden fél a keretegyezmény alkalmazásával összefüggő tájékoztatást köteles küldeni a főtitkárnak, rendszeresen és minden alkalommal, amikor a Miniszteri Bizottság kifejezi óhaját, kérését. A jelentésnek tartalmaznia kell a törvényhozási és egyéb intézkedéseket, amelyek a keretegyezményben lefektetett kötelezettségek hatályosulására vonatkoznak. A főtitkár a tájékoztatást elküldi a Miniszteri Bizottságnak. A keretegyezmény alkalmazásának *hatékony felülvizsgálata* érdekében *Tanácsadó Bizottság* felállítását irányozza elő. A bizottság tagjai elismert szakértők a nemzeti kisebbség védelmének területén.³⁹

A nemzeti kisebbség védelméről szóló európai keretegyezmény európai színterű *első előzményét* képezi az 1950. évi *emberi jogokról és alapvető szabadságok*

38 Lásd OSZTOVITS 2011: 20–21.

39 Lásd a KENK 24–26. cikkei.

védelméről szóló római egyezmény (RE),⁴⁰ amely többek között előíranyozza az élet-hez való jogot,⁴¹ a szabadsághoz és a biztonsághoz való jogot,⁴² valamint a tisztesség (fair) eljáráshoz való jogot.⁴³ Előírja azt, hogy nincs büntetés törvény nélkül.⁴⁴ Előíranyozza a magán- és a családi élethez való jogot;⁴⁵ a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához való jogot;⁴⁶ a véleménynyilvánítás szabadságához való jogot, az eszmék és információk hatósági beavatkozás nélküli szabad áramlását;⁴⁷ a gyűlekezési és egyesülési szabadságot;⁴⁸ a házasságkötéshez való jogot;⁴⁹ a fellebbezési jogot⁵⁰ és a *diszkriminációtiltalmat*. Ez utóbbi alatt azt érti, hogy a jogok és a szabadságok diszkrimináció nélkül járnak, azaz a jogok gyakorlása során *nem tehető különbség* nemre, fajra, bőrszínre, nyelvre, vallásra, politikai nézetre, nemzeti, szociális és nemzeti kisebbséghez való hovatartozásra vagy vagyoni helyzetre vonatkozóan.⁵¹ Az egyezmény továbbá tiltja a joggal való visszaélést;⁵² előírja a jogosultságok korlátozásának kivételességét⁵³ és az Emberi Jogok Európai Bíróságának létrehozását, illetékességét és működési rendjét.⁵⁴

A nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény *második előzményét* képezi a *Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya* (Zivilpact, 1966), valamint a *Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmánya* (Szocialpact, 1976), amelyeket az Egyesült Nemzetek Szervezetének Közgyűlése hozott meg. A polgári jogokról szóló okmány szerint minden népnek (nemzetnek) jogában áll az önrendelkezés, e jog alapján szabadon dönt a politikai és szabadságjogairól, gazdasági, szociális és kulturális fejlődéséről.⁵⁵ Tiltja az állami erőszakkal való visszaélést, előírja a polgárok jog előtti egyenlőségét, tiltja a nem, faj, *nyelv*, vallási, politikai hovatartozás alapján történő megkülönböztetést. Tiltja továbbá a *nemzeti* vagy szociális származás, vagyoni helyzet vagy születés szerinti megkülönböztetést is.⁵⁶ Előíranyozza a véleménynyilvánítási szabadságot, a kisebbségekre nézve pedig előíranyoz egy *általános*

40 Lásd az 1950. november 4-i, az emberi és alapvető szabadságok védelméről szóló római egyezményt. Magyarország 1992. november 2-án, Szerbia pedig 2004. március 4-én ratifikálta. Egyébként több mint 50 ország fogadta el.

41 Lásd RE, 2. cikk.

42 Lásd RE, 5. cikk.

43 Lásd RE, 6. cikk.

44 Lásd RE, 7. cikk.

45 Lásd RE, 8. cikk.

46 Lásd RE, 9. cikk.

47 Lásd RE, 10. cikk.

48 Lásd RE, 11. cikk.

49 Lásd RE, 12. cikk.

50 Lásd RE, 13. cikk.

51 Lásd RE, 14. cikk.

52 Lásd RE, 17. cikk.

53 Lásd RE, 18. cikk.

54 Lásd RE, 19–50. cikk.

55 Lásd Zivilpact, 1. cikk.

56 Lásd Zivilpact, 2. cikk.

*diszkriminációtílatmat.*⁵⁷ Előírja, hogy ha egy *államban etnikai, vallási vagy nyelvi kisebbségek élnek, ezektől nem tagadható meg az, hogy csoportjuk más tagjaival együttesen saját kultúrájukat ápolják, vallásukat megismerjék és gyakorolják, illetve saját nyelvüket használják.*⁵⁸ Előírja a nők és a férfiak jogegyenlőségét,⁵⁹ az élethez való jogot, beleértve a halálbüntetés eltörlését,⁶⁰ továbbá azt, hogy a személyi szabadságot senki sem vonhatja meg valakitől a törvénnyel összhangban lefolytatott eljárás hiányában.⁶¹ Előírja az emberek törvény előtti egyenlőségét;⁶² a gondolati, a lelkiismereti és a vallásszabadságot;⁶³ a háborús propaganda szításának tilalmát;⁶⁴ a békés gyülekezési, egyesülési és szakszervezeti érdekvédelmi szabadságot;⁶⁵ a családvédelmet, amelyet a társadalom és az állam biztosít. Ezen egyezmény értelmében a férfinak és a nőnek jogában áll házasságot kötni szabad, befolyásmentes egyetértésük alapján. A házastársak egyenlő jogokkal és kötelezettségekkel rendelkeznek. A gyermekek külön oltalomban részesülnek.⁶⁶ A dokumentumot eddig 173 ország ratifikálta.

A nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény részletes tartalma

Első fejezet: Alapelvek

A charta előírja, hogy a nemzeti kisebbségek és ezen kisebbségekhez tartozó személyek jogainak és szabadságainak védelme az *emberi jogok nemzetközi védelmének szerves részét* képezi, és mint ilyen, a *nemzetközi együttműködés* keretében tartozik.⁶⁷ Nemkülönböztetve e keretegyezmény rendelkezéseit *jóhiszeműen*, a *megértés* és a *türelemesség* szellemében, valamint az *államok közötti jószomszédság, baráti kapcsolatok és együttműködés* elveivel összhangban kell alkalmazni.⁶⁸ Minden, valamely nemzeti kisebbséghez tartozó személynek *joga van megválasztani, hogy kisebbségként kezeljék-e, vagy sem*, és e választásával összefüggő jogainak gyakorlásából semmiféle hátránya nem származhat.⁶⁹ Ez azt jelenti, hogy a kisebbséghez tartozó személynek joga van eldönteni a kisebbséghez vagy a többséghez való hovatartozását anélkül, hogy ebből bárminemű hátránya származna. A nemzeti kisebbségek a keretegyezménybe foglalt elvekből származó jogait és szabadságait *egyéni*leg vagy *másokkal*

57 Lásd Zivipact, 26. cikk.

58 Lásd Zivipact, 27. cikk.

59 Lásd Zivipact, 3. cikk.

60 Lásd Zivipact, 6. cikk.

61 Lásd Zivipact, 9. cikk.

62 Lásd Zivipact, 14. cikk.

63 Lásd Zivipact, 18. és 19. cikk.

64 Lásd Zivipact, 20. cikk.

65 Lásd Zivipact, 21. és 22. cikk.

66 Lásd Zivipact, 23. és 24. cikk.

67 Lásd KENK, 1. cikk.

68 Lásd KENK, 2. cikk.

69 Lásd KENK, 3. cikk 1. bekezdés.

közösségben gyakorolhatják.⁷⁰ Ez pedig azt jelenti, hogy a chartában szavatolt jogsultságok a megvalósítás tekintetében lehetnek egyéniek és közösségek.

Második fejezet: Törvény előtti jogegyenlőség, a kisebbséghez és a többséghez tartozó személyek teljes hatékony egyenlősége

Az egyezmény szerint a felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy minden, valamely nemzeti kisebbséghez tartozó személy számára biztosítják a *törvény előtti egyenlőséget* és a törvény általi egyenlő védelem jogát. Ebben a vonatkozásban minden valamely nemzeti kisebbséghez tartozáson alapuló *hátrányos megkülönböztetés tilos*.⁷¹ Tehát a nemzeti kisebbségek tagjai a *törvény előtt egyenlőek a többség tagjaival*, és *tilos* valakinek a nemzeti közösséghez tartozása alapján való *hátrányos megkülönböztetése*. Ezenkívül az egyezmény tartalmazza az egyenlőség biztosítása érdekében a megfelelő intézkedések megtételét. Ugyanis a felek kötelezik magukat arra, hogy megfelelő intézkedéseket hoznak a *gazdasági, a társadalmi, a politikai és a kulturális élet minden területén* a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek és a *többséghez tartozók közötti teljes és hatékony egyenlőség* előmozdítása érdekében. E tekintetben kellő figyelmet fordítanak a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek *sajátos körülményeire*.⁷² A következő szabály szerint az egyezmény szavatolja a nemzeti kisebbségek *kultúrája és identitása* megőrzésének támogatását: ugyanis a felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy elősegítik a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek számára kultúrájuk megőrzését és fejlesztését, továbbá identitásuk, nevezetesen *vallásuk, nyelvük, hagyományaik és kulturális örökségük* megőrzésének feltételeit.⁷³ Fontos rendelkezés a *kényszerítő asszimilációra* irányuló intézkedések tilalma: eszerint a felek tartózkodnak minden olyan politikától vagy gyakorlattól, amely a nemzeti kisebbséghez tartozó személyek akaratuk elleni asszimilációjára irányul, és védelmezik ezen személyeket minden olyan intézkedéstől, amely a beolvasztásukat célozza.⁷⁴ Az egyezmény bátorítja a tolerancia, a kölcsönös tisztelet, megértés és együttműködés jegyében, *kiáltésként* az oktatás, a kultúra és a tömegkommunikáció révén a kultúrák közötti párbeszédet.⁷⁵ Az egyezmény továbbá előírja, hogy a *felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy megfelelő intézkedéseket hoznak olyan személyek védelmében, akik hátrányosan megkülönböztetett, ellenséges vagy erőszakos fenyegetések és cselekedetek áldozatai lehetnek etnikai, kulturális, nyelvi vagy vallási identitásuk miatt*.⁷⁶ A további rendelkezések is a nemzeti kisebbségek *alapvető közösségi jogairól* szólnak.

⁷⁰ Lásd KENK, 3. cikk 2. bekezdés.

⁷¹ Lásd KENK, 4. cikk 1. bekezdés.

⁷² Lásd KENK, 4. cikk 2. bekezdés.

⁷³ Lásd KENK, 5. cikk 1. bekezdés.

⁷⁴ Lásd KENK, 5. cikk 2. bekezdés.

⁷⁵ Lásd KENK, 6. cikk 1. bekezdés.

⁷⁶ Lásd KENK, 6. cikk 2. bekezdés; SZEMESI 2009; KÁDÁR–KARSAI 2013; LOMNICI 2002.

Az egyezmény szerint a felek biztosítják valamely nemzeti kisebbséghez tartozó személynek a *békés célú gyülekezés és a másokkal való egyesülés szabadságához, a véleménynyilvánítás szabadságához, a gondolat-, a lelkiismeret- és a vallásszabadsághoz* való jog tiszteletben tartását. A felek továbbá kötelezettséget vállalnak arra, hogy elismerik minden, valamely nemzeti kisebbséghez tartozó személy vallása vagy hite kifejezésére, illetve vallási intézmények, szervezetek és egyesületek alapítására való jogát. A felek elismerik, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozó személy véleménynyilvánítási szabadsága magában foglalja a *véleményalkotás szabadságát és az információk, az eszmék megismerésének és közlésének szabadságát a kisebbség nyelvén, országhatárokon való tekintet és hatósági beavatkozás nélkül*. Ezenkívül a felek biztosítják nemzeti jogrendszerükben, hogy a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyeket ne érje hátrányos megkülönböztetés a tömegkommunikációs eszközökhöz való hozzájutásban.⁷⁷ A keretegyezmény szól a nemzeti kisebbségek tagjainak és közösségének *nyelvi jogairól*. Megszabja, hogy a felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy minden nemzeti kisebbséghez tartozó személynek elismerik azon jogát, hogy család- és utónevét kisebbségi nyelven használhassa, úgyszintén ennek a hivatalos elismeréséhez való jogot, jogrendszerükben szabályozottaknak megfelelően, továbbá hogy saját kisebbségi nyelvén cégtáblákat, feliratokat és egyéb magántermészetű információkat tegyen közzé. Azokban a körzetekben, ahol jelentős számban laknak hagyományosan nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek, a felek törekedni fognak arra, hogy jogrendszerük keretében, beleértve, ahol helyénvaló, a más államokkal való bilaterális megállapodásokat, figyelembe véve a sajátos körülményeket, a *hagyományos helységneveket, utcaneveket* és egyéb, a közösség számára szánt *földrajzi megjelöléseket a kisebbség nyelvén is kiírják*, ha megfelelő igény van ilyen jelzésekre.⁷⁸ A nyelvi jogokhoz szorosan hozzátartozik az *anyanyelvi oktatás és kutatás*. Ezt illetően a keretegyezmény előírja, hogy a felek elősegítik az oktatás és a kutatás területén mind a nemzeti kisebbségek, mind a többség kultúrájának, történelmének, nyelvének és vallásának megismerését. Ebben az összefüggésben a felek lehetőséget teremtenek különösképpen a *tanítóképzésre és a tankönyvekhez való hozzájutásra*, és megkönnyítik a különböző közösségek tanítói és diákjai közötti kapcsolatokat. Ezen túlmenően a felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy előmozdítják a nemzeti kisebbséghez tartozó személyek számára a hozzájutás esélyegyenlőségét az *oktatáshoz minden szinten*.⁷⁹ Ugyanakkor a nemzeti kisebbségek tagjainak jogában áll saját nyelvüket megtanulni, illetve saját nyelvükön tanulni, ami nem akadályozhatja a hivatalos nyelv tanulását vagy ezen a nyelven való tanítást.⁸⁰ Oktatási rendszerük keretében a felek elismerik minden, valamely nemzeti kisebbséghez tartozó személynek a jogát arra, hogy *saját magánoktatási és képzési intézményeit* létrehozhasa és működtesse.⁸¹ A felek kötelezettséget vál-

77 Lásd a KENK 7., 8. és 9. cikkei.

78 Lásd a KENK 11. cikkének 1., 2. és 3. bekezdéseit.

79 Lásd a KENK 12. cikkének 1., 2. és 3. bekezdéseit.

80 Lásd a KENK 14. cikkét.

81 Lásd a KENK 13. cikkének 1. bekezdését.

lálnak arra, hogy megteremtik a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek számára azokat a feltételeket, amelyek a *kulturális, a társadalmi és a gazdasági életben*, valamint a *közügyekben* – különösképpen az őket érintőkben – való részvételükhöz szükségesek.⁸² Külön figyelmet érdemlő rendelkezés szerint a felek tartózkodnak olyan intézkedések meghozatalától, amelyek a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek által lakott területeken az *arányokat megváltoztatják* és arra irányulnak, hogy *korlátozzák* azon jogokat és szabadságokat, amelyek a keretegyezményben foglalt elvekből származnak.⁸³ Az országhatáron túli választói és népességi statisztikák azonban arról tanúskodnak, hogy ez az elvárás a keretegyezmény hatálybalépése után a Magyarországgal szomszédos államokban sajnos nem mindig valósult meg, ami hatással volt többek között a hivatalos nyelvhasználati jogok gyakorlására. Jelentősek azok a keretegyezményi rendelkezések, amelyek szavatolják a nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek számára a szabad és békés *határon átvívelő kapcsolatokat*, kiváltképpen olyanokkal, akikkel etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásban osztoznak, vagy kulturális örökségük közös, beleértve a nemzeti és nemzetközi nem kormányzati szervezetek tevékenységében való részvételt.⁸⁴ A keretegyezmény támogatja azt, hogy az érintett országok *bilaterális egyezményeket* kössenek más államokkal, kiváltképpen a szomszédos államokkal annak érdekében, hogy biztosítsák az érintett nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek védelmét. Sőt, adott esetben a felek megfelelő intézkedéseket hoznak a határon átnyúló együttműködés bátorítására.⁸⁵ Voltak olyan esetek, amelyek ezzel teljesen ellentétesek, nevezetesen, amint ez például Románia EU-s csatlakozása előtt megtörtént, amikor a magyar fél kezdeményezésére benyújtott kisebbségvédelmi bilaterális egyezmény tervezetéhez a másik fél (úgy tűnik, alapítalan) fenntartásokkal élt, s így a fenntartásokat illető részben a bilaterális egyezmény nem léphetett hatályba, ennek ellenére Románia felvételt nyert. Egyébként maga a keretegyezmény megszabja, hogy a megszorítások, korlátozások vagy derogációk nem alkalmazhatók, amennyiben ellentétben állnak az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló egyezménnyel és kiegészítő jegyzőkönyveivel.⁸⁶

Harmadik fejezet: Jogértelmezési szabályok

A keretegyezmény előírja, hogy az egyezményekből eredő jogok és szabadságok során minden nemzeti kisebbséghez tartozó személynek tiszteletben kell tartania a nemzeti törvényhozást és mások jogait, beleértve a többséghez tartozókéét és más nemzeti kisebbségiekét.⁸⁷ A keretegyezmény értelmében egyfelől egyetlen rendelkezést

82 Lásd a KENK 15. cikkét.

83 Lásd a KENK 16. cikkét.

84 Lásd a KENK 17. cikkének 1. és 2. bekezdését.

85 Lásd a KENK 18. cikkének 1. és 2. bekezdését.

86 Lásd a KENK 19. cikkét.

87 Lásd a KENK 20. cikkét.

sem lehet úgy értelmezni, hogy bármely egyén számára jogot biztosítana olyan tevékenység folytatására vagy olyan cselekedet végrehajtására, amely a nemzetközi jog alapvető elveivel, kiváltképpen az államok szuverén egyenlőségével, területi integritásával és politikai függetlenségével ellentétes.⁸⁸ Másfelől a keretegyezmény egyetlen rendelkezése sem értelmezhető úgy, hogy korlátozza vagy megsérti azokat az emberi jogokat vagy alapvető szabadságokat, amelyek a szerződő felek bármelyike törvényeinek megfelelően vagy bármely más – amennyiben a szerződő fél részese – egyezmény alapján biztosíthatók.⁸⁹

Negyedik fejezet: Végrehajtás

Előbb már szoltunk a végrehajtásról, így most csak utalunk arra, hogy az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága figyelemmel kíséri a keretegyezménynek a szerződő felek általi végrehajtását.⁹⁰

Ötödik fejezet: Csatlakozási és hatálybaléptetési feltételek

A dokumentum előírja, hogy a keretegyezmény az Európa Tanács tagállamai részére áll nyitva aláírásra, de hatálybalépésének időpontjáig, sőt ez után is, a Miniszteri Bizottság által erre felhívott bármely más állam is aláírhatja. A keretegyezmény megerősítésre, elfogadásra vagy jóváhagyásra szorul,⁹¹ illetve további részletes szabályokat tartalmaz a megerősítésről és a hatálybaléptetésről.⁹²

A keretegyezményt követő *indoklás* joggal mutat rá arra, mi motiválta az Európa Tanács-tagországok állam- és kormányfőinek 1993. október 8-án és 9-én Bécsben megtartott csúcsértekezletét, amely meghatározó lépést tett a keretegyezmény megalkotása felé. A résztvevők annak idején egyetértettek abban, hogy *Európában a történelem megrázkódtatásai között létrejött nemzeti kisebbségeket védeni és óvni kell, hogy ezzel is hozzájáruljanak a békéhez és a stabilitáshoz*. Az állam- és kormányfők úgy határoztak, hogy a nemzeti kisebbségek védelmére *jogi kötelezettségeket* vállalnak. Ennek értelmében a Miniszteri Bizottságot megbízták, hogy készítsen a legrövidebb időn belül keretegyezmény-tervezetet a nemzeti kisebbségek védelmére, amely végül is elkészült, és a szöveget a CAHMIN (Ad Hoc Committee for the Protection of National Minorities) 1994. október 10–15. között megtartott tanácskozásán el is fogadta. A keretegyezmény harmincéves alkalmazása során megmutatkozott, hogy annak el- lenére, hogy csupán „generálklauzulás” módon szabályozta a nemzeti kisebbségek

88 Lásd a KENK 21. cikkét.

89 Lásd a KENK 22. cikkét.

90 Lásd a KENK 24–26. cikkét.

91 Lásd a KENK 27. cikkét.

92 Lásd a KENK 28–32. cikkét.

jogait, jelentős hatást gyakorolt azon országok jogrendszerére és jogalkalmazására, amelyekben Trianon után a magyar és más nemzeti vagy nyelvi kisebbség él, annak ellenére, hogy az alkalmazás tekintetében előfordultak, akár a rendszerváltozások utáni időszakban, jelentős visszaélések vagy diszkriminációs jelenségek. A hatálybaléptetés óta eltelt harminc évben előforduló kisebbségvédelmi tapasztalatok arra utalhatnak, hogy a keretegyezmény tartalmának pontosítását és megvalósításának mechanizmusát talán érdemes volna újragondolni. Ilyen például a nemzeti kisebbségek országos és helyi perszonális autonómiája hatáskörének növelése, vagy az anyanyelvű felsőoktatás tanító- és tanárképzésen túlmenő, többprofilú kiterjesztése. Az anyanyelvű felsőoktatás kiterjesztése semmiképpen sem akadályozza, még az ilyen egyetemen sem, a többségi nyelv magas szintű elsajátítását. A nemzeti kisebbségek védelméről szóló charta hatályos szövegéből kimaradt a tervezeti szakaszban még szereplő országos és helyi (települési) önkormányzatiság követelménye.

A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartájának normatív és tartalmi jegyeiről

E charta (RKNYK)⁹³ a *regionális vagy kisebbségi nyelvek* alatt érti azokat a nyelveket, amelyeket egy állam meghatározott területén azok a lakosok használnak, akik egy népcsoportba tartoznak, és akiknek lélekszáma kisebb az állam többi lakosának számánál, illetve ezek a nyelvek a hivatalos nyelvtől különböznek. Ez a kifejezés azonban nem foglalja magában a hivatalos nyelv dialektusát, valamint a bevándorlók nyelvét.⁹⁴ Azon „terület” alatt, amelyen „a regionális vagy kisebbségi nyelv használatban van”, az a földrajzi terület értendő, ahol a szóban forgó nyelv meghatározott számú ember kifejezési eszköze, amely tárgya e charta védelmének. A „nem területhez kötött nyelvek” fogalma alatt az a nyelv értendő, amelyet egy állam lakosainak egy része használ, amely különbözik a többi lakos nyelvétől, ennek használata azonban nem köthető az állam meghatározott területéhez. A charta *értelmezési szabálya* szerint a nyelvi jogok védelméről szóló szabályokat nem lehet korlátozóan (szűken) értelmezni, és a kedvezőbb rendelkezések tekintetében érintetlenül marad a két- vagy többoldalú egyezmények útján való szabályozás lehetősége.⁹⁵ Rendelkezései nem értelmezhetők annak céljaival, az ENSZ és más jogszabályok, különösképpen a szuverenitás és a területi integritás elvével ellentétesen.⁹⁶ A charta *célja*, hogy a regionális és kisebbségi nyelvek elismerése kifejezésre juttassa a kultúrák gazdagságát; az, hogy biztosítani kell, hogy a *fennálló vagy új közigazgatási egységek ne akadályozzák, ne hiúsítsák meg a kisebbségi nyelv használatát*; ellenkezőleg, hogy lehetővé tegyék, megkönynyítsék, fejlesszék a regionális és kisebbségi nyelv szóban, írásban, köz- vagy magán-

93 Lásd KARDOS 2009: 55–63; JUHÁSZ 2012: 45–65.

94 Lásd az RKNYK 1. cikkét.

95 Lásd az RKNYK 4. cikkének 1. és 2. bekezdését.

96 Lásd az RKNYK 5. cikkét.

használatban való érvényesülését; az, hogy bátorítsák a kisebbségi nyelv használatát minden formában, szinten és eszköz igénybevételével, valamint az is, hogy megfelelő intézkedésekkel *lehetővé tegyék, hogy azok, akik a kisebbség által lakott területen élnek és a kisebbségi nyelvet nem beszélik, ezt megtanulhassák.*⁹⁷ E charta az *anyanyelvű oktatás* területén egyértelműen magasabb sztenderdeket irányoz elő, mint a nemzeti kisebbségek védelméről szóló egyezmény. A regionális vagy kisebbségi nyelvi charta ugyanis bátorítja az *anyanyelvű oktatást és képzést minden szinten*, beleértve az iskoláskor előtti nevelést, az általános iskolai, a közép- és szakiskolai, valamint a főiskolai és egyetemi oktatást és képzést minden esetben, amikor az adott nyelv használójának lélekszáma ezt indokolja.⁹⁸ A nyelvi charta széles körben szabja meg a regionális kisebbségek nyelvének *hivatalos nyelvhasználatát*. Ajánlja, hogy a kisebbségi nyelv legalább az egyik fél előterjesztése alapján az *igazságszolgáltatás* minden területén, így a büntető és a polgári peres eljárásban is, az eljárás nyelveként használatban lehessen anélkül, hogy ez hozzáadott költségterhelést okozna.⁹⁹ A nyelvi charta továbbá szavatolja a regionális vagy kisebbségi nyelvek hivatalos használatát a *közigazgatási szervek* előtt.¹⁰⁰ Előírányozza a regionális és kisebbségi nyelvek érvényesülését a különböző *médiumokban*, mint például rádióban, tévében.¹⁰¹ Nemkülönben szavatolja a kisebbségi nyelvhasználatot a kisebbségek *kulturális tevékenysége* által, különösképpen a könyvtárak, videótékák, múzeumok, archívumok, akadémiák, színházak, irodalmi és filmalkotások, ünnepi találkozók, valamint a kultúra és iparművészeti termékek útján.¹⁰² A kisebbségi nyelvhasználatot a dokumentum szavatolja a *gazdasági és a társadalmi élet* területein is, beleértve a munkaszerződés, valamint a fizetési utalások (csekk, váltó) nyelvét.¹⁰³ A charta kitér a *határon átívelő kapcsolatokra* is.¹⁰⁴ A szavatolt kisebbségi nyelvi jogosultságok érvényesítése céljából előírja, hogy a szerződő felek kötelezik magukat arra, hogy a kisebbségi nyelvi jogok megvalósításáról rendszeresen *tájékoztatást küldenek* az Európa Tanács főtítkáranak, azzal, hogy ennek tartalmát kötelesek nyilvánosan közzétenni.¹⁰⁵

Összegzés

Mind a nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény, mind a regionális vagy kisebbségi nyelvekről szóló charta szerves része, folytatása az emberi jogokról szóló európai és nemzetközi egyezményeknek. Értelmezésük is az emberi jogokról

97 Lásd az RKNYK 7. cikkét.

98 Lásd az RKNYK 8. cikkének 2. bekezdését.

99 Lásd az RKNYK 9. cikkét.

100 Lásd az RKNYK 10. cikkét.

101 Lásd az RKNYK 11. cikkét.

102 Lásd az RKNYK 12. cikkét.

103 Lásd az RKNYK 13. cikkét.

104 Lásd az RKNYK 14. cikkét.

105 Lásd az RKNYK 15. cikkét.

szóló egyezményekkel való összefüggésben történik. Ezek a charták azáltal váltak a belső jog részévé, hogy kellő számú ország ratifikálta őket, többek között Magyarország és a vele szomszédos államok, ami a határon túli magyar nemzeti kisebbség számára rendkívüli jelentőségű. A ratifikációk útján a keretegyezmények korábbi ajánlási jellege kötelezettséggé módosult, beleértve a nemzetközi monitoringot, nem sértve azon országok szuverenitását, ahol nemzeti vagy nyelvi kisebbségek élnek. E jogok hatékony érvényesülése az országok közötti jószomszédságot erősíti.

A nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény, valamint a regionális vagy kisebbségi nyelvekről szóló charta is tartalmaz egyfelől olyan jogosultságokat, amelyek a kisebbséghez tartozó személyeknek egyenként járnak, másfelől olyanokat, amelyek közösségük minden tagját együttesen megilletik, főként a joggyakorlás szemszögéből. Az egyéni jogok körébe tartozik például a személyi és családi névhasználat, saját írásmód szerinti jog, amely a hivatalos személyi okmányokban is elismert. A kollektívnek minősíthető, de legtöbbször egyéni úton megvalósítható, továbbá együttesen gyakorolható vagy kérelmezhető jogosultságok közé tartozik például az anyanyelvű oktatás és képzés minden szinten; a kisebbség nyelvén történő hivatalos nyelvhasználat a bírósági és közigazgatási eljárásban; a vélemény-, lelkiismereti és vallásszabadság; a békés gyülekezési és egyesülési szabadság; a saját kultúra ápolásának szabadsága; az anyanyelven történő tájékoztatáshoz való jog; a határon átvélő, azonos nyelvi identitású tudományos, kulturális, szervezeti kapcsolatok ápolásához való jog; a törvény előtti egyenlőség joga a többség tagjaival. Idetartozik a regionális és a hagyományos helységnevekhez és földrajzi elnevezésekhez való jog; továbbá a kulturális örökség ápolásához és megőrzéséhez való jog. Bizonyos értelemben kollektív jogosultságnak minősíthetők a tilalmak is, mint amilyen a nemzeti vagy nyelvi kisebbséghez való hovatartozás miatti hátrányos megkülönböztetés; a kisebbség által lakott régiókban élők korábbi etnikai összetételének megváltoztatása; és tilos e régiók adminisztratív egységeinek átalakítása a kisebbségi közösségek szavatolt jogainak korlátozása vagy megghiúsítása céljából. A jogalkalmazás során tilos a nemzeti vagy nyelvi kisebbségeknek járó szavatolt jogokról szóló rendelkezések leszűkítő, e jogokat csorbitó értelmezése. Az egyezmények nyitva tartják a bilaterális vagy multilaterális egyezmények útján történő szabályozást annak érdekében, hogy ezáltal a keretegyezményben szavatolt jogokon túlmenően bővíthessenek a nemzeti vagy nyelvi kisebbségek jogai.

Az elemzett kisebbségvédelmi egyezmények implementációja ratifikáció, megvalósításának módja pedig többek között nemzetközi monitoring és közzététel útján történik, de az egyéni jogosultságok a belső bírói út eredménytelensége esetén az Emberi Jogok Európai Bíróságán is érvényesíthetők.

Az európai kisebbségvédelmi egyezmények – habár alkalmazásuk során voltak és vannak megtorpanások, akár EU-s tagsággal rendelkező, akár e tagsággal még nem rendelkező, Magyarországgal szomszédos államokban (Szerbia, Ukrajna) – jelentősen hozzájárultak a nemzeti kisebbségeknek járó jogosultságok szabályozásához és a határon túli magyar közösség jogainak érvényesítéséhez.

Felhasznált irodalom

- BEREGSZÁSZI Anikó – CSERNICSKÓ István – OROSZ Ildikó (2001): *Nyelv, oktatás, politika*. Beregszász: Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola.
- CSERNICSKÓ István – MELNYIK Szvitlana (2007): Az ukrainai kisebbségek és a nyelvi oktatás. In OROSZ Ildikó (szerk.): *Magyarok a Tisza-forrás környékén. A felső-Tisza-vidéki magyarok anyanyelvi-oktatási helyzete egy kutatás tükrében*. Ungvár: PoliPrint Kiadó, 120–148.
- DEÁK Ernő szerk. (2018): *Das Nationalitätengesetz 1868. 150 Jahre Gesetz über die Gleichberechtigung der Nationalitäten in Transleithanien*. Wien: Integratio.
- EURÓPAI PARLAMENT (2020): Az európai uniós szabályozás célravezetősége, szubszidiaritása és arányossága – jelentés a jogalkotás minőségének javításáról a 2017., 2018. és 2019. év vonatkozásában (2020/2262(INI)). Online: [https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/en/procedure-file?reference=2020/2262\(INI\)](https://oeil.secure.europarl.europa.eu/oeil/en/procedure-file?reference=2020/2262(INI))
- GÁL, Kinga – DAVYTH, Hicks (2010): The European Parliament Intergroup for Traditional Minorities, National Communities and Languages, 2009–2014. *Europäische Journal für Minderheitenfragen*, 3(3–4), 236–250.
- GIESSMANN, Robert (2003): Die Südtiroler Autonomie und die österreichische Schutzfunktion, Neue Entwicklungen aus österreichischer Recht. *Europa Ethnica*, 60, 10–17. Online: <https://doi.org/10.1007/s12241-010-0087-3>
- HOFFMANN, Raiser (2004): Zur Überwachung der Umsetzung des Rahmenübereinkommens zum Schutz nationaler Minderheiten – Eine Bilanz nach fünf Jahren. *Europa Ethnica*, 61, 3–16.
- JUHÁSZ Hajnalka (2012): A nyelvi jogok helyzete az Európai Unióban: korlátok és lehetőségek. In EPLÉNYI Kata – KÁNTOR Zoltán (szerk.): *Térvesztés és határtalanítás. A magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai*. Budapest: Nemzetpolitikai Kutatóintézet – Lucidus Kiadó, 45–65.
- KÁDÁR András Kristóf – KARSAI Dániel (2013): *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga a gyakorlat számára*. Budapest: Novissima Kiadó.
- KARDOS Gábor (2009): A Kisebbségi Nyelvi Charta a gyakorlatban: a Szakértői Bizottság munkája. *Pro Minoritate*, (nyár), 55–63. Online: <https://prominoritate.hu/wp-content/uploads/2019/05/ProMino09-2-11-Kardos.pdf>
- KOVÁCS Péter (1996): *Nemzetközi jog és kisebbségvédelem*. Budapest: Osiris Kiadó.
- KOVÁCS Péter (2000a): L'État, la nation et la minorité en Europe centrale et orientale (Az állam, a nemzet és a kisebbség Közép- és Kelet-Európában). *Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica*, Tomus 18, 21–32.
- KOVÁCS Péter (2000b): L'émergence des différentes formes d'autonomie dans la protection des minorités dans certains pays de l'Europe centrale et orientale (A kisebbségvédelem céljából egyes közép- és kelet-európai országokban létrejött különböző autonómiaformákról). *Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica*, Tomus 18, 75–87.
- KOVÁCS Péter (2000c): La protection des langues des minorités au nouvelle approche de la protection des minorités (A kisebbségi nyelvek oltalma az új egyezményekben). *Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica*, Tomus 18, 89–94.

- KOVÁCS Péter (2000d): Le processus de la codification de la protection des minorités en Europe (Az európai kisebbségvédelmi egyezmények kodifikációs folyamatáról). *Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica*, Tomus 18, 95–103.
- KOVÁCS Péter (2000e): Le mécanisme de controle de la convention-cadre pour la protection des minorités nationales (A kisebbségvédelmi keretegyezmények ellenőrzési mechanizmusa). *Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica*, Tomus 18, 104–112.
- KOVÁCS Péter (2000f): Le role de la jurisprudence et de la soft law dans l'élaboration des instruments de protection des minorités au Conseil de l'Europe (A bírói gyakorlat és a soft law mint kisebbségvédelmi eszközök jelentősége az Európa Tanács keretében). *Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica*, Tomus 18, 113–130.
- KOVÁCS Péter (2000g): Les traités bilatéraux des pays de L'Europe centrale et orientale conclus pour la protection des minorités (A kelet-közép-európai országok kétoldalú kisebbségvédelmi szerződésai). *Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica*, Tomus 18, 157–168.
- KOVÁCS Péter (2000h): La Transylvanie dans les années 90 – les chances et les difficultés d'une reconciliation (Erdély a 90-es években – a megbékélés esélyei és nehézségei). *Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica et Politica*, Tomus 18, 185–199.
- LOMNICI Zoltán (2002): *Intézmények Európában*. Budapest: HVG-Orac.
- MEZEY Barna – GOSZTONYI Gergely (2020): *Magyar alkotmánytörténet*. Budapest: Osiris.
- MÓRÉ Sándor (2018): A nemzetiségi önkormányzatok – tények és lehetőségek. A nemzetiségi önkormányzatok kapcsolata a közigazgatással. *Glossa Juridica*, 4(3–4), 182–230.
- OSZTOVITS András szerk. (2011): *Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés*. Budapest: Patrocinium Kiadó.
- PAN, Christoph – PFEIL, Beate Sibylle (2000): *Die Volksgruppen in Europa. Ein Handbuch*. Wien: Braumüller.
- PFEIL, Beate Sibylle (2012): Vorwort der Redaktion: Die Minderheitenfrage als Machtfrage im Spiegel von Zeit und Politik. *Europäische Journal für Minderheitenfragen*, 5(2), 69–77. Online: <https://doi.org/10.1007/s12241-012-0040-8>
- PFEIL, Beate Sibylle (2013a): (Minderheiten-)Recht und Wirklichkeit. *Europäische Journal für Minderheitenfragen*, 6(1), 1–4.
- PFEIL, Beate Sibylle (2013b): Selbstbestimmungsrecht und Minderheitenschutz. *Europäische Journal für Minderheitenfragen*, 6(3), 73–77.
- PFEIL, Beate Sibylle (2014a): Nationen, nationale Minderheiten und Kohäsion. *Europäische Journal für Minderheitenfragen*, 7(1), 1–6.
- PFEIL, Beate Sibylle (2014b): Krieg, „ethnische Säuberung“ und rechtliche Verwässerung. Minderheitenpolitische Strategien zwischen Verhinderung, Instrumentalisierung und (kultureller) Vernichtung. *Europäische Journal für Minderheitenfragen*, 7(3), 167–172.
- RAISZ Anikó (2021): Gondolatok a nemzetközi jog egyes aktuális kérdéseiről a közép-kelet-európai országok szemszögéből, avagy alkotmányos identitás a nemzetközi jog szemüvegén át. In KRUZSLICZ Péter – SÜLYÖK Márton – SZALAI Anikó (szerk.): *Liber Amicorum László Trócsányi. Tanulmánykötet Trócsányi László 65. születésnapja alkalmából*. Szeged: SZTE ÁJK NRTI, 575–581. Online: <https://real.mtak.hu/132595/1/RaiszAnemzetkozijogesalkotmanyosidentitas.pdf>

- REIMANN, Reinhard (2004): Minderheiten – Brücke oder Bedrohung? *Zeitschrift des Historischen Vereines Steiermark*, 95, 69–83.
- SZABÓ Zsolt szerk. (2014): *Alkotmányjogi törvénygyűjtemény*. Budapest: KRE ÁJK – Patrocinium.
- SZAKÁCS Ildikó Réka szerk. (2017): *Nemzetpolitikai ismeretek*. Szeged: SZTE ÁJK NRTI.
- SZALAYNÉ SÁNDOR Erzsébet (2003): *A kisebbségvédelem nemzetközi intézményrendszere a 20. században*. Budapest: MTA Kisebbségkutató Intézet – Gondolat Kiadói Kör.
- SZALMA József (2004): Európa és a kettős állampolgárság. *Létiünk*, 34(2), 5–16.
- SZEMESI Sándor (2009) *A diszkrimináció tilalma az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában*. Budapest: CompLex Kiadó.
- TRÓCSÁNYI László (2017): Az uniós jog elsőbbségének korlátai és az alkotmányos identitás. *Alkotmánybírósági Szemle*, 8(1), 99–102.
- TRÓCSÁNYI László – SCHANDA Balázs – CSINK Lóránt (2019): *Bevezetés az alkotmányjogba. Az Alaptörvény és Magyarország alkotmányos intézményei*. Budapest: HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó.

Jogi források, egyezmények

- Alaptörvény – Magyarország Alaptörvénye, Patrocinium, Budapest, 2023. www.parlament.hu/irom39/02627/02627.pdf
- Az emberi jogok európai egyezménye (római egyezmény), Róma, 1950. november 4. Online: www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_hun
- Az Európai Unióról szóló szerződés (maastrichti szerződés). 1992. február 7. Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:11992M/TXT>
- Az Európai Unió működéséről szóló szerződés. Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>
- Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Közösséget Létrehozó Szerződés – egységes szerkezetbe foglalt változata. Online: bit.ly/41V4sVC
- Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmánya, ENSZ, 1976.
- Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről (KENK). ETS No. 157. Strasbourg, 1995. február 1. Online: <https://adattar.adatbank.ro/nemzetkozi/950201h.htm>
- Nizzai szerződés. 2001. február 1. Online: <http://data.europa.eu/eli/treaty/nice/sign>
- Lisszaboni szerződés. 2007. december 13.
- Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya, ENSZ, 1966. Online: <https://njt.hu/jogszabaly/1976-8-10-00>
- Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartája. ETS No. 148. Strasbourg, 1995. október 2. Online: <https://bit.ly/4l4LRiR>
1993. évi LV. törvény a magyar állampolgárságról. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300055.tv>
2001. évi LXII. törvény a szomszédos államokban élő magyarokról. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0100062.tv>

2010. évi XLIV. törvény a magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról. Online: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1000044.TV>
2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségek jogairól. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?-docid=a1100179.tv>

Rövidítések jegyzéke

- CAHMIN – Nemzeti Kisebbségvédelmi Ad Hoc Bizottság.
- EKSZ – Az Európai Közösséget Létrehozó Szerződés.
- EJEB – Az Emberi Jogok Európai Bírósága (Európa Tanács), 1950.
- EUB – Az Európai Unió Bírósága (EU), 1952.
- EUSZ – Az Európai Unióról szóló szerződés (többször módosítva és kiegészítve).
- EUMSZ – Az Európai Unió működéséről szóló szerződés.
- KENK – Keretegyezmény a nemzeti kisebbségek védelméről, Strasbourg, 1995.
- RE – Az emberi jogok európai egyezménye (római egyezmény), Róma, 1950. november 4.
- RKNYK – Regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartája, 1995.
- Sozialpact – Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmánya, ENSZ, 1976.
- Zivilpact – Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya, ENSZ, 1966.